

Inštitút právnej zodpovednosti, funkcie a druhy zodpovednostných vzťahov v právnom poriadku Slovenskej republiky

JUDr. ZUZANA LAŠŤÁKOVÁ SPUCHLÁKOVÁ

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Právnická fakulta,
2.ročník, externý doktorand

DOI: <https://doi.org/10.24132/ZCU.NADEJE.2022.332-340>

Kľúčové slová:

pojem zodpovednosť, právna zodpovednosť, funkcie zodpovednosti, druhy zodpovednostných právnych vzťahov

Úvod

Právna zodpovednosť je zvláštna forma právneho vzťahu, v ktorom dochádza na základe porušenia povinnosti k vzniku novej právnej povinnosti sankčnej povahy.¹ Zodpovednostné právne vzťahy ako aj iné právne vzťahy vznikajú z titulu právnych skutočností. Právnymi skutočnosťami, ktorými vzniká právna zodpovednosť, sú protiprávne konanie a protiprávny stav.²

Právna zodpovednosť v oblasti súkromného práva je upravená najmä v súkromnoprávných predpisoch, a to konkrétne v zákone č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej len ako „Občiansky zákonník“ alebo „OZ“),

¹ VEČERA, M. – GERLOCH, A. – SCHLOSSER, H. – BERAN, K. – REDENKO S. *Teória práva*. Bratislava: Eurokodex, 2011, s. 233.

² *Ibidem*, s. 233.

v zákone č. 513/1991 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej aj ako „Obchodný zákonník“ alebo „OBZ“) alebo v Zákonníku práce. Parciálne môžeme nájsť jednotlivé právne úpravy aj v iných právnych predpisoch, základné predpoklady, ako aj právna úprava *lex generalis* pre osobitné odvetvia súkromného práva sú upravené v uvedených právnych predpisoch.

Cieľom tohto príspevku je teoreticky priblížiť a vymedziť inštitút právnej zodpovednosti vo všeobecnosti.

Pojem zodpovednosť

Charakteristika pojmu zodpovednosti sa rozumie „správny vzťah k plneniu povinnosti, alebo dôležitosť alebo významnosť niečoho“.³ Zodpovednosť je používaný pojem i viacerými vedami, a teda ho môžeme označiť ako multidisciplinárny, multikontextuálny, a teda používanie tohto pojmu v jednotlivých odboroch, predovšetkým spoločenských vied, ako napríklad v práve. Charakteristika pojmu zodpovednosti v súkromnom práve, a teda teoretický výklad z literatúry uvedenej v zozname. Zodpovednosťou sa spravidla rozumie povinnosť osoby niesť negatívne právne následky svojho protiprávneho konania. Niektorí právni teoretici rozlišujú zodpovednostné a mimo-zodpovednostné právne vzťahy, a teda vychádzajú z užšieho porozumenia pojmu zodpovednosť, ktorá podľa nich vyjadruje povinnosť osoby znášať negatívne následky len svojho protiprávneho konania. Subjektívna zodpovednosť sa v ich ponímaní rozumie ako zodpovednosť osoby za škodu spôsobenú len vlastným protiprávnym konaním, na ktoré sa vyžaduje zavinenie zodpovednej osoby. Povinnosť osoby znášať negatívne následky protiprávneho konania inej osoby alebo povinnosť znášať negatívne následky vyvolané právnou udalosťou rozumie táto časť právnych teoretikov len ako tzv. mimozodpovednostnú právnu povinnosť. V zásade právny poriadok Slovenskej republiky nepozná a nedefinuje pojem „mimozodpovednostné právne vzťahy“, „subjektívna zodpovednosť“, objektívna zodpovednosť“ a všetky uvedené pojmy zahŕňa pod spoločný pojem „zodpovednosť“. Pri vymedzení pojmu zodpovednosti sa bude vychádzať z extenzívneho porozumenia tohto inštitútu ako povinnosti subjektu znášať negatívne následky vlastného protiprávneho konania, znášať negatívne následky protiprávneho konania inej osoby a znášať negatívne následky vyvolané právnou udalosťou.

³ KAČALA, J. – PISARČÍKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M. *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda, 2003, s. 985.

Pri analýze zodpovednosti je podstatné diferencovať samotnú zodpovednosť a sankciu ako esenciálnu súčasť zodpovednosti. Podstata zodpovednosti je založená v uložení sankcie zodpovednej osobe.⁴ Prvý názorový prúd vysvetľuje zodpovednosť ako následnú (sekundárnu) právnu povinnosť, ktorá vznikla subjektu, ktorý porušil prvotnú (primárnu) právnu povinnosť.⁵ Primárna právna povinnosť môže subjektu vyplývať buď explicitne zo samotného právneho predpisu – ex lege, alebo na základe právneho predpisu z iného dôvodu – z konštitutívneho rozhodnutia príslušného orgánu, z právneho úkonu alebo právnej udalosti. A teda zodpovednosť možno rozumieť ako určitú zmenu v obsahu záväzku a táto zmena má formu kumulatívnej novácie, k zmene v obsahu záväzku dochádza na základe protiprávneho konania, resp. právne relevantnej zodpovednostnej udalosti.⁶

Druhý názorový prúd vysvetľuje zodpovednosť ako hrozbu sankcie, ktorá vzniká súčasne s primárnou právnu povinnosťou a aktivizuje sa protiprávnym konaním, resp. Vznikom právne relevantnej udalosti.⁷

Funkcie zodpovednostných právnych vzťahov

Ak na základe právnych skutočností dôjde k vzniku zodpovednostného právneho vzťahu, právne následky porušenia právnej povinnosti smerujú k základným funkciám zodpovednostných právnych vzťahov bez ohľadu na ich doktrínálne definície, a to:

- a) preventívnej – právna zodpovednosť obsiahnutá v právnom poriadku, pôsobí na subjekty právnych vzťahov za účelom minimalizovať prípady vzniku zodpovednostných právnych skutočností, s ktorými právo spája vznik zodpovednostných právnych vzťahov. Táto funkcia je sledovaná najmä absolútnym právnym vzťahom;

⁴ MATEJKA, O. – FRIEDMANNOVÁ, D. *Komparácia zodpovednostnej právnej úpravy v občianskom práve, v obchodnom práve a v pracovnom práve s relevantnou judikatúrou*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 111.

⁵ LAZAR, J. *Občianske právo hmotné 2*. Bratislava: Iura edition, 2010, s. 306.

⁶ MATEJKA, O. – FRIEDMANNOVÁ, D. *Komparácia zodpovednostnej právnej úpravy v občianskom práve, v obchodnom práve a v pracovnom práve s relevantnou judikatúrou*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, s. 111.

⁷ *Ibidem*, s. 111.

- b) represívnej – má za následok nápravu vzniknutého stavu v dôsledku právnych skutočností, s ktorými právo spája vznik zodpovednostných vzťahov. Táto funkcia je sledovaná najmä relatívnym právnym vzťahom.

V súkromnom práve slovenského právneho poriadku právna zodpovednosť plní osobitne najmä tieto funkcie:

- a) reparačná funkcia – kompenzačná, zameraná na náhradu majetkovej ujmy alebo na zmiernenie či kompenzáciu nemajetkovej ujmy poskytnutím satisfakcie;
- b) satisfakčná funkcia – špecifický druh reparačnej funkcie, ktorá poskytuje adekvátne zadostučinenie (vyskytuje sa najmä pri zodpovednosti za zásah do nehmotného statku alebo v takých prípadoch, kedy je poskytnutie adekvátneho zadostučinenia predvídané);
- c) preventívna, resp. motivačná funkcia – výchovná, ktorej úlohou je pôsobiť výchovne a pod hrozbou uloženia sankcie vychovávať subjekty k plneniu právnych povinností. V súčasnej právnej vede obchodného práva je tradičná preventívna funkcia zodpovednosti za škodu nahrádzaná funkciou motivačnou, keďže jednou z funkcií zodpovednosti za škodu v obchodnom práve je predovšetkým ekonomická motivácia účastníkov zodpovednostných právnych vzťahov k želanému správaniu, nakoľko následky zodpovednosti za škodu „zdražujú“ nežiaduce správanie účastníkov právnych vzťahov, mení rozloženie nákladov a motivuje k prijatiu adekvátnych prevenčných opatrení za účelom zníženia škody;⁸
- d) represívna funkcia – špecifická najmä pre trestné právo, ktorej účelom je spôsobiť ujmu osobe, ktorá porušila právnu povinnosť;
- e) iné funkcie – napríklad signalizačná, štatistická.

Okrem uvádzaných esenciálnych funkcií (reparačnej, satisfakčnej, preventívnej, represívnej) sa ako funkcie zodpovednostných právnych vzťahov uvádzajú aj funkcia tzv. prenosu a rozptýlenia škody a funkcia vyhýbania sa ekonomicky neefektívnemu správaniu.⁹ Okrem prenosu transferu škody z poškodeného

⁸ ŠILHÁN, J. *Náhrada škody v obchodních vztazích a možnosti její smluvní limitace*. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 2. Ďalej: HAVEL, B. *Obchodní korporace ve světle proměn*. Praha: Auditorium, 2010, s. 123 a nasl.

⁹ MARJÁK, D. *Zodpovednosť za škodu a jej funkcie*. In: SUCHOŽA, J. – HUSÁR, J. (ed.). *Právo –*

subjektu na iný subjekt, spravidla na škodcu – tzv. loss shifting – poznáme aj rozptýlenie a prenos povinnosti nahradiť škodu medzi škodcu a iné subjekty na základe osobitných poistných, resp. Zabezpečovacích vzťahov – tzv. loss spreading.¹⁰ „Táto funkcia je prízvukovaná najmä v oblasti ekonomickej analýzy práva, v rámci ktorej zodpovednostné právne vzťahy majú primárne smerovať k znižovaniu nákladov ak rozvoju trhových vzťahov.“¹¹ Tieto návrhy sa dosiaľ výrazne neprejavili a vo všeobecnosti ani neboli predmetom analýzy v našej právnej vede, ide o trendy v zahraničnej právnej vede, keď na ich základe fakticky dochádza k zmiešavaniu uvádzaných funkcií zodpovednostných právnych vzťahov v tom ktorom konkrétnom právnom vzťahu.

Druhy zodpovednostných právnych vzťahov

Slovenský právny poriadok a aj právna veda pozná nasledujúce druhy zodpovednosti:

- a) zodpovednosť za škodu,
- b) zodpovednosť za omeškanie,
- c) zodpovednosť za vady,
- d) zodpovednosť za bezdôvodné obohatenie.

Kategorizácia a typy zodpovednosti za škodu

Podľa dôvodu porušenia právnej povinnosti sa členia jednotlivé typy zodpovednosti. Na základe tejto špecifikácie protiprávných úkonov „zodpovednosť sa spravidla teoreticky (nie vždy tiež legislatívne) delí na zodpovednosť zmluvnú (kontraktnú) a deliktnú“.¹² Presnejšie môžeme povedať, že ide o „zodpovednosť záväzkovú (t.j. zodpovednosť za porušenie povinnosti obligačnej) a zodpovednosť mimozáväzkovú (t.j. zodpovednosť za porušenie inej, mimo-obligačnej povinnosti).“¹³

obchod – ekonomika. Zborník vedeckých prác. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 469.

¹⁰ Ibidem, s. 474.

¹¹ Ibidem, s. 477.

¹² KNAPPOVÁ, M. *Povinnosť a zodpovednosť v občanském právu.* Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 250.

¹³ Ibidem, s. 250.

Kontraktuálna (záväzková) zodpovednosť závisí od záväzkovo-právneho vzťahu. Vzniká porušením povinnosti zo záväzkovo-právneho vzťahu. „Viazanosť zodpovednosti za škodu treba vidieť v štádiu vzniku povinnosti nahradiť škodu. Po vzniku záväzku na náhradu škody táto viazanosť prestáva jestvovať a záväzok na náhradu škody existuje nezávisle od pôvodného právneho vzťahu, ktorý vzniká na základe protiprávneho úkonu, od porušeného právneho vzťahu.“¹⁴ „O záväzkovú zodpovednosť ide nielen vtedy, keď dôjde k porušeniu akejkoľvek povinnosti priamo zo zmluvy alebo povinnosti vyplývajúcej zo zákona na základe uzavretej zmluvy, ale aj vtedy, keď dôjde k porušeniu iného záväzku (napr. zo záväznej ponuky alebo z verejného prísľubu, t.j. z jednostranného právneho úkonu), prípadne keď dôjde k porušeniu záväzku z bezdôvodného obohatenia, a pod. Taktiež sem treba zahrnúť porušenie povinnosti vyplývajúcej z aplikovateľných zvyklostí.“¹⁵ Účelom tohto druhu zodpovednosti je ochrana tzv. pozitívnych záujmov – teda očakávaní zmluvného partnera, ku ktorým by došlo v prípade riadneho splnenia zmluvy.¹⁶

Deliktuálna zodpovednosť vzniká porušením inej právnej povinnosti než povinnosti zo záväzkového právneho vzťahu alebo porušením povinnosti, ktorá je ustanovená v zákonoch, alebo povinnosti vyplývajúcej z dobrých mravov, resp. zásad poctivého obchodného styku. „K pojmu civilného deliktu sa vyžaduje: 1. deliktuálna spôsobilosť, 2. protiprávnosť, 3. vina, 4. ujma alebo škoda, 5. príčinná súvislosť medzi činom a ujmom (škodou).“¹⁷ Na rozdiel od zmluvnej zodpovednosti jej účelom je ochrana tzv. negatívnych záujmov poškodeného – čiže snaha o navodenie stavu, v akom by bol poškodený v prípade, ak by ku škode nedošlo.¹⁸

Podľa charakteru subjektívnej stránky sa zodpovednosť rozdeľuje na zodpovednosť objektívnu a subjektívnu. „Zodpovednosťou objektívnu sa rozumie zodpovednosť za výsledok a zodpovednosťou subjektívnu sa spravidla rozumie zodpovednosť za zavinenie.“¹⁹

Právna úprava zodpovednostných právnych vzťahov môže byť v oblasti súkromného práva koncipovaná rôznymi spôsobmi, a to s ohľadom na jeden

¹⁴ OVEČKOVÁ, O. a kol. *Obchodný zákonník 2. Komentár*. Bratislava: Iura Edition, 2005, s. 168.

¹⁵ *Ibidem*, s. 167-168.

¹⁶ SUCHOŽA, J. a kol. *Účinnosť vybraných právnych inštitútov a ekonomicko-finančných nástrojov v systéme regulácie ekonomiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 84.

¹⁷ LUBY, Š. *Základy všeobecného súkromného práva*. 3. vyd. Bratislava: Heuréka, 2002, s. 89.

¹⁸ SUCHOŽA, J. a kol. *Účinnosť vybraných právnych inštitútov a ekonomicko-finančných nástrojov v systéme regulácie ekonomiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2013, s. 84.

¹⁹ KNAPPOVÁ, M. *Povinnosť a zodpovednosť v občianskom práve*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, s. 250.

z prvkov zodpovednostného právneho vzťahu – formy zavinenia.“ Právna úprava zodpovednosti za škodu môže byť založená na princípe:

- a) zavinenia (subjektívna zodpovednosť); subjekt sa môže zodpovednosti zbaviť exkulpáciou (vyvinením),
- b) prezumpcie (domnienky) zavinenia toho, kto za škodu zodpovedá; zákon predpokladá, že škodca škodu zavinil, a škodca musí túto prezumpciu vyvrátiť,
- c) objektívnej zodpovednosti, resp. zodpovednosti bez ohľadu na zavinenie s možnosťou liberácie; subjekt sa môže zodpovednosti zbaviť preukázaním ustanovených, prípadne dohodnutých liberačných (oslobodzujúcich) dôvodov,
- d) objektívnej zodpovednosti bez možnosti liberácie (absolútna zodpovednosť alebo tiež zodpovednosť za výsledok); zákon nedáva možnosť zbaviť sa zodpovednosti prostredníctvom liberačných dôvodov.²⁰

Pre súčasnú obchodnoprávnu úpravu je príznačná objektívna spôsobilosť, a pre občianskoprávnu úpravu je príznačná subjektívna spôsobilosť.

Účastníkmi obchodnoprávnej zodpovednosti spravidla budú buď obchodné spoločnosti, pri ktorých spôsobilosť na protiprávne úkony je daná vždy, alebo bude vzhľadom na povahu tohto právneho vzťahu subjektom zodpovednostného vzťahu osoba, ktorá je vždy spôsobilá v plnom rozsahu na právne úkony, a teda je nemožné založenie všeobecnej deliktuálnej spôsobilosti v rámci obchodného práva tak, ako je to možné v oblasti občianskeho práva, kde sa zodpovednosť zakladá len z dôvodu porušenia Obchodného zákonníka. Uvádzaná zodpovednosť bude vyplývať ako následok právnych úkonov, ktoré aj pri osobách s obmedzenou spôsobilosťou na právne úkony budú môcť robiť vzhľadom na ich kvalifikovanú podstatu tieto obmedzené osoby výlučne prostredníctvom úkonov zákonného zástupcu (výnimkou je člen družstva, kde sa však bude spôsobilosť na jeho členstvo, a tým aj úkony v družstve spravovať ustanoveniami o spôsobilosti na pracovnoprávne úkony).²¹

²⁰ OVEČKOVÁ, O. a kol. *Obchodný zákonník. Veľký komentár. Zväzok II. (§ 261–775)*. 2. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer, 2022, s. 1604.

²¹ MITTERPACHOVÁ, D. *Zodpovednosť za škodu v obchodnom práve*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 22.

Subjektívna zodpovednosť, v ktorej aplikácii je potrebné analyzovať spôsobilosť na protiprávne úkony a to najmä racionálnu a vôľovú zložku zavinenia, je charakteristická pre občianskoprávnu zodpovednosť. „V prípadoch, kde je zodpovednosť fyzických osôb založená na zavinení, je nutné, aby táto osoba mala tzv. spôsobilosť k zavineniu: Ide o to, aby mala jednak schopnosť rozumovú, t.j. aby bola schopná rozpoznať následky svojho konania a zhodnotiť jeho dôsledky, jednak schopnosť vôľovú, aby sa mohla rozhodnúť pre určité konanie alebo od neho upustiť.“²²

Záver

Ohľadne vzniku právnej zodpovednosti sa vedú v právnickej literatúre spory. Ide o problém, „či právna zodpovednosť vzniká spoločne s primárnou právnou povinnosťou vyjadrenou v primárnej dispozícii normy, alebo vzniká až vtedy, keď bola primárna povinnosť porušená.“²³

Možno nie je ani tak dôležité zistiť, kedy právna zodpovednosť vzniká, ako to, uvedomiť si, že ju máme. Každý má povinnosť zodpovedať sa za svoje konanie a správanie. Áno, hovoríme teraz o právnej zodpovednosti, za ktorej porušenie nás čakajú aj právne následky. No zodpovednosť môže byť etická, zdravotná i politická. A každá nesie so sebou určité sankcie. Aby však bolo jasné, kedy presne dochádza k porušeniu zodpovednosti a aké sankcie sa pri jej porušení uplatnia, vznikli zodpovednostné právne normy. Ich vývoj nie je novodobou záležitosťou, preto sme sa v skúmaní zodpovednostných vzťahov dostali až do Rímskej ríše.

Abstract

Institute of legal responsibility, functions and types of responsible relations in the legal order of the Slovak Republic

A legal liability relationship in the Slovak legal system is a liability-legal relationship of a relative nature, which arises between two or more specifically defined entities. The content of the legal relationship of the institute of

²² SCHELLE, K. a kol. *Základy soukromného práva*. Brno: TSK – Sýkora, 1993, s. 50.

²³ PRUSÁK, J. *Teória práva*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2001, s. 274.

responsibility is the synallagmatic rights and obligations of specific persons, and thus the participants in this legal relationship. The aim of this paper is to approach and define the concept, functions and types of legal liability.